



R&Dialogue

Národní nízkouhlíková vize ČR

R&Dialogue

Úvodní poznámka

Tento dokument vznikl v rámci evropského projektu R&Dialogue (Research and Civil Society Dialogue towards a low-carbon society)¹, který je financován Evropskou unií v rámci 7. rámcového programu pro výzkum, technologický vývoj a demonstrační aktivity. Projekt si klade za cíl podnitit a organizačně podpořit společenský dialog mezi výzkumnými institucemi, organizacemi občanské společnosti a dalšími zainteresovanými stranami na téma přechodu k nízkouhlíkové energetice a – v širším pojetí – k nízkouhlíkové ekonomice a nízkouhlíkové společnosti.

Dokument vznikl v rámci práce Národního nízkouhlíkového panelu, jehož úkolem je připravit a usměrňovat (v rámci projektu) dialog o nízkouhlíkové budoucnosti v ČR.² Národní nízkouhlíková vize je završením procesu národního dialogu o přechodu k nízkouhlíkové budoucnosti, který se uskutečnil v období 2014–2015. První fáze probíhala v rámci Národního nízkouhlíkového panelu; jejím výsledkem byl Diskuzní dokument pro český národní dialog o přechodu k nízkouhlíkové ekonomice. Tento dokument se posléze stal základem pro druhou, rozšířenou fázi dialogu, do níž se prostřednictvím seminářů, online dotazníku a internetové diskuze přidali další účastníci. Celkově se do obou fází dialogu zapojilo více než 100 účastníků.

Národní nízkouhlíková vize vyjadřuje sdílené názory členů Národního nízkouhlíkového panelu, kteří se na její přípravě podíleli, na to, jak by přechod k nízkouhlíkové budoucnosti v ČR mohl probíhat. Byly do ní zahrnuty pouze body, na nichž se členové panelu dokázali shodnout. Sporné otázky byly buď vynechány, nebo jsou v textu jako sporné výslovně uvedeny.

Vize vychází z poznatků a zkušeností získaných ve všech fázích národního dialogu – od úvodních interview se zainteresovanými stranami (stakeholdery) přes dialog v rámci Národního nízkouhlíkového panelu až po druhou, rozšířenou fázi dialogu.

¹ <http://www.rndialogue.eu/>.

² Na přípravě dokumentu se podíleli tito členové Národního nízkouhlíkového panelu: Antonín Fejfar, Michal Havel, Vít Hladík, Martin Mikeska, Bedřich Moldan, Ivan Rynda, Pavel Řežábek, Max Wandler, Pavel Zámyslický.

1. Nízkouhlíková společnost

Evropská unie se v úsilí o trvale udržitelný rozvoj dohodla na snižování antropogenních emisí skleníkových plynů, mezi kterými je dominantní především oxid uhličitý. Proto je nezbytný přechod ke stavu, v němž bude společnost produkovat co nejméně CO₂, k tzv. „nízkouhlíkové společnosti“.³

Nízkouhlíkovou společností rozumíme v globálním i v místním měřítku takové lidské společenství, v němž budou uspokojovány veškeré lidské potřeby a kvalita života poroste, zatímco produkce skleníkových plynů bude dlouhodobě klesat. Tohoto stavu lze dosáhnout pouze pozitivním synergickým efektem ve změně lidských potřeb a hodnot, proměnou ekonomiky, technologií, spotřeby i výroby, zejména v energetice a dopravě, a úsporami. Této změny by se měly aktivně a různými způsoby účastnit všechny společenské skupiny tak, aby bylo možné dosáhnout co nejvyšší společenské shody a žádná skupina nebyla výrazně ekonomicky poškozena nebo znevýhodněna.

Evropská komise se k myšlence nízkouhlíkové společnosti přihlásila sérií dlouhodobých politických plánů v oblastech klimatu, energetiky a dopravy. Nejjasněji pak ve strategickém dokumentu Plán přechodu na konkurenceschopné nízkouhlíkové hospodářství do roku 2050⁴. Dlouhodobým cílem EU je pak snížit do roku 2050 emise skleníkových plynů o 80–95 % ve srovnání s hodnotami z roku 1990. Jako člen EU k tomuto cíli musí přispět i Česká republika.

2. Jak nízkouhlíkové společnosti dosáhnout?

Dekarbonizace by se měla týkat všech sektorů – průmyslu, stavebnictví, zemědělství, služeb i domácností. K dosažení nízkouhlíkové společnosti lze motivovat prostřednictvím tržních i administrativních přístupů. V praxi však bude bezpochyby zapotřebí využívat kombinace obou z nich, vycházející z ekonomické a společenské přijatelnosti. Důležité bude zajistit přiměřenou predikovatelnost a stabilitu celého systému opatření a provázanost mezi politikami a opatřeními na úrovni EU a členských států.

Výhodou tržního přístupu je dosažení cíle za nejmenších možných nákladů. Základem je správné nastavení tržního mechanismu. To se například u EU ETS⁵ daří jen v postupných iteracích. Pro období 2021–2030 je proto zapotřebí pečlivě a kriticky ověřit funkčnost nově nastaveného EU ETS ve všech představitelných scénářích dlouhodobého vývoje a se zahrnutím dalších cílů EU (podíl obnovitelných zdrojů, energetická účinnost).

Administrativní opatření mohou být velmi přesně zacílena na jednotlivé dílčí cíle a oblasti. Lze je rovněž použít v situaci, kdy je z externích důvodů rozhodnuto upřednostnit nějakou konkrétní technologii. Vhodným řešením pro administrativní opatření je vytvořit dlouhodobý strategický program s jasně definovaným cílovým stavem, jehož naplňování přes dílčí cíle bude pravidelně, v několikaletých krocích verifikováno. Zároveň bude vždy v následujícím období formulován akční plán konkrétních kroků pro jednotlivé dílčí cíle (vedoucí k naplnění cílového stavu). Tento

³ Mezi účastníky dialogu existují různé názory na motivaci k přechodu k nízkouhlíkové společnosti. Pro řadu z nich je to logická a nevyhnutelná reakce na ohrožení globálního klimatického systému Země a cesta ke zmírnění změny klimatu a jejích následků, pro jiné jde spíše o respektování nastolených mezinárodních trendů a splnění závazků vyplývajících z mezinárodních dohod, bez hlubšího přesvědčení o vlivu antropogenních emisí CO₂ na globální klima.

⁴ Sdělení Evropské komise KOM(2011) 112 ze dne 8. 3. 2011

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011DC0112&from=EN>

⁵ Systém EU pro obchodování s povolenkami na emise skleníkových plynů.

přístup rovněž umožní zahrnout zpětnou vazbu z postupně získávaných zkušeností (např.: v roce 2030 bude x % domácností používat k vytápění tepelné čerpadlo a po každých 3–5 letech bude zhodnocen dosažený posun a použité nástroje).

Výhodou administrativního přístupu může být zacílení na více cílů naráz. Rizikem jsou potenciálně vysoké náklady na tato opatření; jejich zavádění by tedy mělo být dobře zdůvodněno. Konkrétní opatření by pak pro určité specifické cíle nemuselo být podporováno jen ve formě dotace na vybraný projekt, ale např. i formou aukce na dodání požadované změny. V budoucnu by se měly uplatnit v daleko větší míře i finanční nástroje tak, aby prostředky vložené státem měly vyšší pákový efekt a ve svém důsledku tak více přispěly k dosažení stanoveného cíle.

Mimo tržní a administrativní nástroje je třeba uvést i podporu vědy, výzkumu a inovací, stejně jako výchovy a osvěty, což jsou další oblasti, bez jejichž dalšího rozvoje si lze úspěšný přechod na nízkouhlíkovou společnost jen stěží představit.

Jednotliví členové panelu mají různý pohled na vhodnost či šíři využití jednotlivých nástrojů a konkrétních technologií. Někteří by dali větší prostor cíleným administrativním opatřením (např. zateplování, zavádění obnovitelných zdrojů energie či snížení dopravovaných objemů), jiní by upřednostnili např. rozšíření EU ETS na co nejvíce oblastí (např. doprava, paliva pro domácnosti).

Vhodným nástrojem pro realizaci přechodu k nízkouhlíkové budoucnosti se jeví střednědobý a dlouhodobý strategický program, v jehož rámci jsou inovovány a zpětně vyhodnocovány zhruba tří- až pětileté akční plány s konkrétně stanovenými cíli, odpovědností a financováním. K vytvoření této struktury je nezbytná co nejvyšší společenská spoluúčast (participace) všech společenských skupin založená na společném naplňování plánů a programů, která navyšuje vzájemnou společenskou důvěru a tím i výslednou efektivitu transformace.

3. Mezinárodní spolupráce

Vzhledem k tomu, že změna klimatu má charakter globálního problému, jenž vzniká z kumulativního nebo synergického umocnění lokálních nebo regionálních vlivů a jehož následky jsou lokálně i regionálně všudypřítomné, je nezbytné maximálně zapojit světové společenství, ve smyslu snižování produkce skleníkových plynů i adaptace na projevy globální změny.⁶

I přes značné úsilí ohledně přípravy nové dohody pod Rámcovou úmluvou OSN o změně klimatu se za posledních přibližně 20 let nepodařilo dosáhnout takového výsledku, který by výrazněji změnil trend rostoucí produkce světových emisí. Současný systém v rámci OSN je sice zárukou toho, že jsou zapojeny skutečně všechny státy světa, na druhou stranu je pokrok velmi pozvolný a reakce systému na vnější změny pomalá. Mimo samotné struktury OSN je možné zaznamenat řadu dobrovolných opatření a politik, které rovněž přinášejí své výsledky. Jako příklad lze uvést rozvoj systémů obchodování s emisemi, které pokrývají stále vyšší podíl emisí v EU, USA i Číně. Z hlediska budoucího vývoje tak lze očekávat, že bude dlouhodobě přetrvávat jistá dvoukolejnost procesů mimo OSN a v rámci ní, kdy je však možné využívat vhodné synergie. Z hlediska přípravy vlastních politik a strategií by se pak EU, resp. i ČR neměly ohlížet pouze po vývoji v rámci OSN, ale usilovat o vlastní jasnou dlouhodobou strategii, která nebude zcela záviset na vůli a ochotě ostatních.

⁶ Mezi účastníky dialogu neapanuje shoda na tom, jak aktivně či pasivně by se ČR měla v této oblasti angažovat na mezinárodní scéně.

V kontextu Evropské unie by Česká republika měla usilovat o jasně definované závazné dlouhodobé cíle. EU v minulosti ukázala, že dokáže diferencovat mezi různými členskými státy, a projevila solidaritu při stanovování cílů a prostředků jejich plnění. Tuto zkušenost lze jistě uplatnit i na poli mezinárodním, kdy je třeba diferencovat obdobně mezi chudšími a bohatšími s ohledem na možný potenciál snižování emisí a náklady různých politik a opatření.

4. Úloha vědy, výzkumu a vývoje

Věda, výzkum a vývoj (V&V) hrají při přechodu k nízkouhlíkové ekonomice významnou úlohu. Jejich potenciál při podpoře rozvoje nízkouhlíkových technologií je obrovský, a to hned ze dvou hledisek:

- V&V mohou významným způsobem přispět ke snížení nákladů spojených se zaváděním a provozováním nízkouhlíkových technologií (jak se to již podařilo např. u snížení výrobních cen fotovoltaických panelů).
- V ideálním případě mohou výsledky V&V přinést „přelomové technologie“, jejichž uplatnění v praxi bude znamenat zásadní změnu v současném pohledu na možnosti existujících nízkouhlíkových technologií. Může jít o zásadní objevy např. v oblasti skladování energie, nových materiálů nebo i jaderné energetiky.

Panuje obecná shoda na tom, že stát by měl vědu, výzkum a vývoj podporovat. Zcela nesporné je to u základního výzkumu. U aplikovaného výzkumu a zavádění nových technologií není tato shoda jednoznačná, zejména pokud jde o kritéria, podle nichž by se podpora měla poskytovat. Hlavní názorové proudy lze shrnout zhruba do tří skupin:

- O tom, jaký typ výzkumu (zejména aplikovaného) a vývoje podporovat, by měla rozhodnout zejména poptávka trhu.
- Měly by být podpořeny zejména již zavedené a prokazatelně úspěšné výzkumné týmy, které za sebou mají jasné výsledky. Obor výzkumu při tom není až tak důležitý.
- Stát by měl podporovat V&V ve vybraných oborech, s úzkou vazbou na národní strategické priority (např. národní strategii přechodu k nízkouhlíkové ekonomice), zatímco podpora ostatních směrů výzkumu by měla být utlumena.

5. Úloha dialogu

Jedním ze základních předpokladů pro realizaci společných kroků k nízkouhlíkové ekonomice je vzdělávání a rozvoj kritického myšlení na všech úrovních a z něho plynoucí kvalita široké společenské diskuze. Současně by přechod k nízkouhlíkové společnosti mohl být uchopen jako příležitost pro každou společenskou skupinu podílet se na souvisejících změnách výhodami, plynoucími např. ze změny životního stylu nebo společenského (i materiálního) ocenění práce pro změnu (např. vývoj, výroba a uplatňování nízkouhlíkových technologií).

V české společnosti nepanuje shoda na tom, jakým způsobem a jak rychle k nízkouhlíkové společnosti postupovat, jaké technologie upřednostnit. Např. v energetice přetrvává zásadní rozpor v otázce role a významu jaderné energetiky a obnovitelných zdrojů v budoucím energetickém mixu. Otevřený, nepředpojatý a věcně, nikoli ideologicky podložený dialog zastánců různých technologických řešení by jistě mohl přispět k postupnému sblížení stanovisek a hledání všeobecně prospěšného konsenzu.

Dialog otevírá cestu k nalezení obecně akceptovatelné představy o společném dobru, jehož sledování je projektem všech zúčastněných a není vnímáno jako jednostranně určené „shora“. Poskytuje prostor k ujasnění potenciálních zisků, rizik a nákladů konkrétních kroků transformace v energetice i celé ekonomice, čímž může napomoci jejich spravedlivému rozdělení ve společnosti. Uschopňuje tak každého účastníka k překonání případného pocitu bezmoci, uvědomění si vlastní role, odpovědnosti a přidané hodnoty jeho činnosti.

Inkluzivní a jasně strukturovaný dialog, bez ohledu na jeho výsledek, přispívá k vytvoření komunikačních kanálů mezi různými společenskými aktéry, které mohou být využívány dlouhodobě. Výhodou přímého kontaktu mezi skupinami, které se zajímají o rozdílné aspekty a dimenze konceptu nízkouhlíkové společnosti, je zejména vzájemné poznávání, výměna poznatků a zkušeností, redukce rizika dezinterpretace či nepochopení vzájemné pozice a možnost pružně a bezprostředně reagovat na návrhy ostatních stran. Národní dialog v rámci projektu R&Dialogue tak může posloužit k vytvoření společné představy o formátu, v jakém by dialog měl pokračovat během celého procesu transformace společnosti.

Doporučení dalších kroků na cestě k nízkouhlíkové společnosti:

- Zpracovat střednědobý a dlouhodobý strategický program přechodu k nízkouhlíkové ekonomice, v jehož rámci budou vytvořeny, inovovány a zpětně vyhodnocovány zhruba tří- až pětileté akční plány s konkrétně stanovenými cíli, odpovědností a financováním.
- Zajistit co nejvyšší společenskou spoluúčasť (participaci) všech společenských skupin založenou na společném naplňování těchto plánů a programů, které podpoří vzájemnou společenskou důvěru a tím i výslednou efektivitu transformace.
- Usilovat o vlastní jasnou dlouhodobou strategii dekarbonizace v rámci EU, která nebude zcela záviset na vůli a ochotě ostatních (např. na procesech v rámci OSN).
- Podporovat výzkum, vývoj a inovace s cílem snížení nákladů spojených se zaváděním a provozováním nízkouhlíkových technologií, popř. s cílem vyvinout „přelomové technologie“, jejichž uplatnění v praxi bude znamenat zásadní změnu v současném pohledu na možnosti existujících nízkouhlíkových technologií.
- Podporovat vzdělávání a rozvoj kritického myšlení na všech úrovních jako jeden z hlavních předpokladů kvalitní široké celospolečenské diskuze o přechodu k nízkouhlíkové budoucnosti.
- Iniciovat a podpořit otevřený, nepředpojatý a věcně, nikoli ideologicky podložený dialog zastánců různých názorů, variant a technologických řešení s cílem přispět k postupnému sblížování stanovisek a hledání všeobecně prospěšného konsenzu.
- Usilovat o to, aby společenský dialog o přechodu k nízkouhlíkové společnosti byl inkluzivní a jasně strukturovaný, přispíval k vytvoření dlouhodobých komunikačních kanálů mezi různými společenskými aktéry, jejich vzájemnému poznávání, výměně poznatků a zkušeností, redukoval rizika dezinterpretace či nepochopení vzájemných pozic a umožnil pružně a bezprostředně reagovat na návrhy ostatních stran.

Praha, září 2015



http://www.rndialogue.eu/nat_dial.php?country=ch